

ቋንቋ ትግርኛ፣ዋንነቱ ናይ ዝኩነ ተዛራቢኡ ወከፍ'ዩ።

=====//////////=====

ቀዳማይ ክፋል

ክቡራትን ክቡራንን፡-“አብዛ ንነብረላ ዘለና ዓለም ፍልልይን ግጭትን ክሳብ ወድ ሰብ አብዛ ምድሪ ክሳብ ዘሎ፡ፍጹም ኣይተርፍን'ዩ።”-ቢሎም ዝዛረቡን ሃሳባቶም ከም ዛራ-ማይ ዘፍሰሰዉን ምሁራት ዓውደ ሥነ-ሰብኛ ኣለዉ'ዮም።ንግደ ሓቂ ድማ ከምኡ ዝመሰል መሰርሕ ጉዕዞ ሕይወት እናኻዕ ትዕዘብ ኢኻ፣አብ ዝተፈላለዩ ቤት-አም፣መጽሓፍትን ኣብያተ-ንግብን ዝርከቡ መጽሓፍቲ-ታሪኽ'ውን ተንብብ ኢኻ፣፡ሰለዚ፡ምፍልላይን ግጭትን ዝብሉ ኣምራትካብ ጸት ናብ ጸት ካብ ነበሩን ሃለዉን፡ቀጸሊ ዕዮ ምኳት ኣይትሰሕቶን ኢኻ፣እንተኩኑኣብ መዳይ ቋንቋ ስነ-ጽሑፍን ክኸውን ከሎ ድማ እንኣንሳብ ነገረ-ሰብ ኮይኑኣ-እምብዛ ይገመካን ይእርምመካ'ዩ።

ነዚ ከራጉድ ዝክእል ሓደ ነዋቢ በሉ-ንርእይ እስኪ።

“ሰብ ውዕለት ስነ-ጽሑፍ_ ቋንቋ ትግርኛ፣ደብተራ ፍሰሃ ጊዮርጊስ ኣብዩዝጊ ብዓል ይሓ (አቦ ስነ ጽሑፍ ትግርኛ)፣ደብተራ ማቴዎስ በዓል ዓድዋ፣ሃለቃ ተወልደመድህን በዓል ደዓዘቃ (ሸማንጉሰ) መዘኻኸራ፡ቋንቋ ትግርኛ ኣብ ጽሑፍ ዝሠፈረ ፈላማይ ዘበናዊ ቋንቋ ኢትዮጵያ ምኳት ይፍለጥ።አብ ቀዳሞት ጽሑፋት ድማ፣ "ቋንቋ ትግርኛ" ዘይኮነስ፣ "ብትግራይ" እዩ ዝብል።ንኣብነት፡ "ወንጌል ቅዱስ ናይ ጉይታና ናይ መድኃኒትና ናይ ኢየሱስ ክርስቶስ ብትግራይ"-ይብል፤አብ ናይ ደብተራ ማቴዎስ መጽሓፍ ትርጉም-1858 ዓ.ም። ዋላ ብቶም ሰግ-መረብ ዘከበሩ ጽሑፍቲ ከምኡ እዩ ዝበሃል ዚነበረ።

እዚ "ኛ" እንደወሰኸካ ዝቐርብትግርኛን ብሔረሰብ "ትግርኛ" ኣብ ኤርትራ ካብይ ከም ዚመጹ እንድዒ፤ እታ ፈላመይቲ ጽሑፍቲ ድማ ቡባዓል ይሓ ፍሰሃ ጊዮርጊስ ዝተደርሰት ኮይና "ጦብላሕታ" ብዝብል ኣርእሱቲ ብ1887 ተሓቲማ።ቅድሚ እዚ ዘበናዊ ስነ ጽሑፍ፣አብ መበል 13ተ ክፍለ-ዘበን፡እቲ ኣብ ኣውራጃ ሎጎሳርዳ ከባቢ ጉሎ-መኸዳን ሸመጃና ዝተረኸበ ፅሑፍ ሰርዓተ ሕገ-እንዳባ ከም ፈላማይ ዓይኒ ጽሕፈት ትግርኛ ይዋቀሱ።"-ነዚ ጽሑፍ ዝጸሓፈ ወከፍ ምስ ካልእ ኣረኣኢያን ሓበሬታን ዘለዎ፡አብ ኸንዲ ብመርትዮን ኢሂን ምሂን ናብ ዘይተደለዩ፣ጎንጸ ሓሳብን ናብ ዘይተደለ ኣንፈት ክኸዱ ምዕዛብ ንቡር ተርእዮ ካብ ዝኸውን ጊዜ ኣይቀለለን'ዩ።”

እዛ ጽሕፍቲ ሓደ ኣብ ፖለቲካ-ምንቁር ዝነዋፍ ዝሓንጠጣ ኢያ።አብ ሰዋሰዋን ሰርዓተ-ነዋብን መጠናዊ ምምሕያሽ ተገይሩላ ኣሎ።አብ ገሊኡ ድማ ቃላትን ስም ቦታን ክእረም ተፈቲኑ ኣሎ።እዚ ከም መርኣያ ወሲድና ኣለና።ካብዚ ዝገደደ እውን ከም ልኦርዳ-እን ርእሱ-ርጉጽን ኢዩ።

ካልእ ኣብነት ምስ እንወሰድ ድማ ብካልእ ሸኸንን ብኩርናዕ ርእዮት ኢሂን ምሂን ዝኣምኑን ዝዛራ-ረቡን ወከፋት ኣለዉ ኢዮም።እዛ ትሰዕብ ድማ ከም ኣብነት ክወሰዳ ንኸእል እመስለኒ።

‘-ዕላል ኣብ መዳይ- ቋንቋ ትግርኛ!

“ሽር፡ኪዮሰክ፡ጠመንጃ ፣ጠረጴዛ ወዘተ ካብ ቱርኺ'ዩ ሊሒሙ ወይ መጺኡ”-ኢሉና ኣማኑኤል ሳህሌ፡ ኣብ ናይ ሎሚ ዕላልና።እቲ ምንታይ ክወሩን ክገዝኡን ይመጹ ሰለዝነበሩ።ሽር ዝዳለዉ ባኤታ ኣብ ቱርኪ ዝበቐል ምንባሩ'ዩ ዝእንፍት።

ጸብሒ-ኣቡን-ኮሚደሪ፣ ድንሽ፡ባናና ተኮነ ካብ ካልኣት ዝወረሰናዮም እምበር ናትና መሞቐላውያን ቃላት ዘይምኳናም ሩሲያዊ ተመራማሪ ቋንቋ-ያሮሰላቭ ድማ ብወገኑ ኣብ ዕላልና ሓበረና።

ኣብ ላዕለዋይ ደርቢ ኣምሓራ፣ንብዙሓት ቃላትን ኣበሃህላትን ኮነ ክንፍታት ቋንቋ ባዕሎም ዘማዕበልዎ እምበር ካብ ካልኣት ባዕዳውያን ዝተለቐሕዎ ቃላት ምኳናም ኣይገልጹን እዮም።

በዚ ከኣ እቲ ተራ ህዝቢ ወይ ሓፋሽ ቐርቦይን ዋሉሉ ታሪኽን ሓበሬታን ተሓሪምዎ፣ ይተሓዋወሶ ከምዘሎ የዕለሉና'ዩ-ያሮሰላቭ።

ቸኮሌት ማለት ጉንዲ ወይ እም ካካዎ'ዩ።ካብ ላቲን ዝመጸ ሙኳኑ፡ ካካዎ ተኮነ ካብ ላቲን ዝመጸን እታን ሕጂ ኣመና ዝፍለጣሉ ሃገራት ተኮነ ናተን ዘይምኳኑ ተወራራሲ ነገር'ዩ ክብል- እቲ ሩሲያዊ ተመራማሪ ቋንቋ ዮሮዝላቭ -(ብሓብሻዊ ኣጸዋውዓ ያረድ ዝበሃል) ሓቢሩና'ዩ።

ቋንቋ ትግርኛ ምስ ቋንቋ ሄብሪው(እብራይዋ) ኣብ ቃላት ኣዘዩ ዚመሳሰል ሙኳኑ እቲ ሩሲያዊ ኣብ ኤርትራን ኣብ ትግራይን ኣብ መዳይ ቋንቋ ትግርኛ ኣድሂቡ መጽናዕቲ ዝገበር ዘሎ፡ ኣብ ዕላልና ክዛረብ ከሎ ነቲ ሓሳብ መምህር ዩንቨርሲቲ መቐለን ኣማካሪ ፕረዝደንት 'ቲ ዩኒቨርሲቲ ዝኮነ፡ ደራሲ ብርሃነ ኣቻሙነቲ ሓሳብ ሪዲሙ ሓሳቡ ወሰከልና።

ቋንቋ ትግርኛ ኣብቶም ናቶም'ዩ ዝበሃሉ ሕብረተሰባት ዳርጋ ክርስቶምን ሸለል ኣብ ዝብሉሉን ዝመስል ድነ ሃዋሁ ክነሱ፡ብኣንጻሩ ኣብ ብዙሓት ዩኒቨርሲታት፡ ከም ንኡስ ትምህርቲ ይወሃብዮ።ኣብ ሩሲያ ኣብ 5 ዩኒቨርሲታት ቋንቋ ኣምሓርኛ ትምህርቲ ዝወሃብ ሙኳኑ 'ቲ ተመራማሪ ሩሲያዊ ኣብ ወግዕና ሰው ኣቢሉልና'ዩ።

ኣብተን ቋንቋ ዓረብ ዝምህራ ዩንቨርሲታት ከም ንኡስ ዓውደ-ትምህርቲ ቋንቋ ትግርኛ ከምዝወሃብ ገለጹልና'ዩ።ቋንቋ ግእዝ ኣብ መሰርሕ ምምሃር ምስትምሃር-ዝምህራ ትካላት እሞ ብርኽት ዝበላ ሙኳኑን ሓቢሩ'ዩ።እቲ ምንታይ ቋንቋ ዓረብ ምስ ቋንቋ ትግርኛን ምስ ቋንቋ ግእዝን ዝተኣሳሰሮ እልቢ ዘይብሉን ነዊሕ መራኽቦ ገመድ ዝተጠላለገ ምኳኑ መጽናዕታት ይሕቡሩ ኢዮም።

መምህር ብርሃነ ኣቻሙ፡ ነቲ ተማራማሪ ቋንቋ ዝኮነ ያሮዝላቭ-ሩሲያዊ፡ በዚ ትገብሮ ዘለካ ምርምር -ኣብ ሩሲያ ሓደ መዓልቲ ብሰሩዕ ቋንቋ ትግርኛ፡ ኣብ መሰርሕ ምምሃር ንምስትምሃርን እታ ትዓዳላ ዘለኻ ዩኒቨርሲቲ፡ኽኣቱ ኣድላይ ዘበለ ዕማም ክዓምም ተላቢዮሞ ኢዮም።

ንሱ'ው ማለት እቲ ሩሲያዊ ብምቕሉሉል ኣገባብ ነቲ ሓሳብ ከም ዝርዕሞ ብልሳን ኣፋን ብኣካላዊ ቋንቋን ንእሽትኡ ኣደሪዕዎ'ዩ።

ኣብ እስራኤል ቋንቋ ትግርኛ ብደረጃ ዩኒቨርሲቲ ትምህርቲ ከም ዝወሃብ'ውን፡ እቲ ተማራማሪ ቋንቋ ዝኮነ ያሮሲላቭ፡ቋንቋ ሂብሪው (እብራይስጥል) ክመሃር ከሎ ከም ዝፈለጠን ጸውዮና ኢዮ።

ኣብ እስራኤል ቋንቋ ኣምሓርኛ ብሰሩዕ ኣብ ብርኽት ዝበላ ዩኒቨርሲታት ትመሃረሉ ቋንቋ ሙኳኑ፡እቲ ዝገርም እቲ ሓላፊ ወዲ ሲዳሞ -(ስሙ ንግዚኡ ረሲዔዮ ኣለኩ)፡ ማለት ተዛራቢ ንኣልእ ቋንቋ ወይ መኽፈቲ ኣፋ ካልእ ቋንቋ እናሃለወ፡ ኣብ ብርኽኪ ላዕለዎይ ሓላፍነት ክበጽሕ ምኽኣሉ፡ ንቋንቋ በዓል ቤት ጥራይ ዘድለዮ ዘይኮነ፡ዝሕብሕቦን ሃንቻ ልቡ ዝገብረሉን ናብ ዘበለ ከም ዘብል ዘረድኣና እኩል መረጺንዮ።

ቋንቋ ኣምሓርኛ ወ ቋንቋ ግእዝ ከም ሕሱም፡ ኣብ ዝተፈላለዩ ዩኒቨርሲታት ምዕቡላት ሃገራት፡ከም ልሙዕ ሸኻ ባይታ ከምዘለዎ ትዕዘቡቲን ተመኽሮኡን ኣካፊሉና'ዩ።ኣብ ካልኣት ዩኒቨርሲታት ተኮነ ቋንቋ ትግርኛ ከም ንኡስ ዓውዲ ትምህርቲ የስተምህራሉን ኣብ ዓውደ ምርምር ዝመራመራሉን ሙኳኑን ፡ኣብ ዕላል እቶም ተማራመርቲ ከም ሃደ ኣገዳሲ ነጥቢ ተገንዚብና ኢና።

እዚ ያሮዝላቭ ዝተብሃለ ሩሲያዊ፡ ኣብ ኢድ ሓደ ኢትዮጵያዊ ኮነ ኣብ ኢድ ሓደ ኤርትራዊ ብቐለሉ ዘይርከቡ ብርኽት ዝበሉ ኣብ ቋንቋን ባህልን ትግርኛን ተዛምድትን ዘተኩሩ መጽሓፍቲ ምህላዎም-ብምግራምን ብምድናቕን መምህር ብርሃነ ኣቻሙ የዕለሉሙና።ንሕና'ውን ተገሪምና፡ንተገሪምቲ ሂብላዮ ኣለና'ውን።

ቋንቋ ፍትሕ ወይ ኣቐሊል ኢልካ ክትርእዮ ኣለካ። ኣመና ኣብ ቋንቋ ኣክራሪ ዓይነት ሰብ ክትከው ዮብልንካን። ኣብ ሸወደን ንለውዋን ንቋንቋን ፍትሕ ዝበሉ ኢዮም። ንዝኮነ ለውዋን ምትእትታውን ተጻወርቲ ሙኳኑም ኣማኑኤል ሳህለ ትዕዘቡቲ ወሲኹ ገለጹልና'ዩ።

ኣብ ሸወደን፡ ኣብ ዓመት-ዓመት ማእከል ንዕቤትን መበልጸግን ቋንቋ ዝበሃል ክፍሊ ኣሎ ኢዩ።እዚ ክፍሊ ሓደሽቲ ቃላትን ኣሰማትን ናብ ግሰን ሰሩዓት ክንፍታት ቋንቋ ናብ ቋንቋ ሸወደን ከምዝውሰኹ ን ከምዘርዕሙን፡በዚ ከ እቲ ቋንቋ እናዓበየን እናማዕበለን ይኸይድ ምህላው-ሕያው ምሰኽር ኣብ ለሰ-ባይታ ዘሎ ተርእዮ ምኳኑ ኣማኑኤል ሳህለ ኣሰማርሉ'ዩ።

ኣብ ዓዲ ኢንግሊዝ ተኩነ እንግሊዛውያን ሓደሽቲ ቃላትን ኣብ ካልኣት ቋንቋታት ዝጥቐሙሎም ገለትጽን ኣድማዕትን ቃላትን ኮነ ምስ ኣሰኳል ቋንቋ ምድራዕን ዝዛመድ ዘበለ ክቐበልዎን ክርዕምዎን ምርኣይ ልሙድ ተርእዮ'ዩ። በዚ ከኣ ቋንቋ ኢንግሊዝ እናኻዕ ይህፍትምን ይምዕብልን ምህላዉ ሓቢሩ'ዩ።

ፈረንሳውያን ግን ብዘይካ ቋንቋ'እም ካልእ ጥር ትብል ናይ ካልኣት ሰለ ዘይሕውሱነት ቋንቋ ሒዞዎ ከም ዝደቀሱ ወሲኹ የዕለሉና።

“ኣብነት፡ ካብ ታክሲ ክትወርድ ከለካ 'ወራጅ' ኣብ ክንዲ ወራዲ ምባል ኣሎ።ዝዚ ግን ኣነ ኣይቋወምንዮ።ምኽኢዮቱ ንሳ ትቐልል ንክትዛረባን ክትጽዋዎን ተኮይንካ እንታይ ሸግር ኣለዎ።”-ክብል ኣማኑኤል ሳህለ ምስ ተዛረበ።

ዝዚ ሓሰብ ድማ ካብ መምህር ብርሃነ ኣቻሙ መልሲ ተወሂብሉ'ዩ።ኮታ ቋንቋ ትግርኛ፡ ካብ ሩሒቕ ማዕዶ እናመጹ ወግሒ-ጸብሒ የጽንዕዎን ይመራመርሉን ኣለዉ።ንሕና ከዩ ንሰኻ ከዩ ንሰኽ ከዩ እንታይ

እጃም ትገብር አለኝ፤ መልሱ ንዓኹም ይሓድግ አለኝ።

አብ ቋንቋን ባህልን ኩነት አብ መዳይ ታሪኽ ዝግበር ዘተን መኣዲ ኢሂን-ምሂን ክንደይ ባህታ ዝፈጥርን ኣእምሮኻ ዘሰፍሖን ሙኳኑ ከም ሓደ ተምሃራይ ግርም ኣቢለ ተማሂረ አለኝ።ንሕና ከ፤ ባዕልና ንመልሶ ክብል እፈቱ!-አ.በር-በር

ክቡራትን ክቡራንን፤ኣዚ ክልተ አብነት ከም መመያየጥን ኢሂን ምሂን ንመበሃላ. ዝዓለመ ኢዩ።ንእግረ-መገድና ድማ ንዝእረም ክንእርምን ሓሳብና ንምክፋልን ምርጻድን ዝጠመተ ምኳኑ ክስመረሉ አለዎ በሃሊ'ዩ።

አብራሃም ብርሃን
ካልኣይ ክፋል
...ክቐጽል'ዩ።